

УДК 787.61: 372.878 : 78.071.2

Вікторія СОЛОГУБ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музичного мистецтва
Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету
культури і мистецтв»
e-mail: victoriya12ds@gmail.com

РОЗВИТОК НАВИЧОК ТЕХНІКИ ЧИТАННЯ НОТ З АРКУША У ГІТАРИСТА

У статті розглядаються педагогічні аспекти виховання майстерності гри на гітарі, а саме: розвиток навички читання нотного тексту з аркуша. Ця навичка – одна з ключових, її формування – один з перших етапів комплексної музичної освіти, який стосується також сфери естетичного. Читання нот з аркуша поряд з розбором музичного твору (фрази чи мотиву як частини твору) постає чинником формування внутрішнього слуху, аналітичного мислення гітариста, художнього музичного образу, а також спирається на пам'ять – слухову й моторну. Важливо, що розвиток навички техніки читання з аркуша у гітариста-виконавця є результатом цілеспрямованого педагогічного впливу, а також застосування конкретних дидактичних методик.

Ключові слова: шестиструнна гітара, читання з аркуша, гра на гітарі, розвиток виконавської майстерності, гітарист-виконавець, музична дидактика.

Читання з аркуша – один з найважливіших компонентів музичного навчання, завдяки якому розвивається внутрішній слух і музична свідомість, аналітичні здібності, специфічне музичне мислення, розширюється кругозір музиканта-виконавця, закладається основа майбутньої самостійності при знайомстві з музичною літературою. Деякі музиканти та педагоги підкреслюють значення читання з аркуша для розвитку так званої синестезії в музиці: коли музикант сприймає звук у його поєднанні з візуальними (запис нот, колір звуку) та навіть тактильними характеристиками.

Будучи одним з найскладніших видів діяльності музиканта, читання з аркуша конститує специфічну темпоральність виконавця, об'єднує воедино «минуле», «теперішнє» і «майбутнє» в музиці. Руки музиканта грають те, що очі зафіксували мить назад; погляд – спрямований вперед, у майбутнє, на розпізнавання елементів найближчої дії. При цьому здійснюється миттєва рухова реакція на нотну картину. Вміння читати з аркуша – це все одно, що вивчити нову мову, де починати треба, безумовно, з алфавіту. Як влучно зазначила М. Нарожна: «Формування й розвиток навичок читання з аркуша однаково обов'язкове для всіх, хто навчається музичному мистецтву <...> Своєчасне напрацювання цих навичок безумовно пробуджує інтерес і любов до музики. Хто не знає рідної абетки, не вміє вільно читати, не розуміє суті того, що прочитано, природно, не виявить інтересу до літературного твору. Те саме стосується й музичної мови музичних творів» [3, 57]. В цих словах розкривається й роль читання з аркуша для музично-естетичного виховання музиканта.

На важливості розвитку вміння музиканта читати ноти з аркуша у своїх працях, власне, наго-

лошував майже кожен музичний педагог та музикант. У практиці гітарної гри даної теми торкаються у своїх дослідженнях Е. Шарнассе («Шестиструнна гітара: від витоків до наших днів»), М. О. Нарожна («Читання нот з аркуша як складник комплексного розвитку учня-піаніста»), М. П. Михайленко («Методика викладання гри на шестиструнній гітарі»), Л. В. Соколова («Читання нот. Посібник для початківців (шестиструнна гітара)») та Г. А. Фетисов («Перші кроки гітариста»).

Музичні педагоги нерідко спрямовують свої зусилля на ті види діяльності учня, які пов'язані в першу чергу з підготовкою програм академічних концертів та іспитів. Але, поки увага викладача зайнята вивченням тексту, нюансів двох-трьох п'єс протягом півріччя, учень затримується у своєму музично-естетичному розвитку. Щоб уникнути цієї помилки, необхідно з перших кроків навчання розвивати в учнів навички читання нот з аркуша. Це дозволяє знайомити учня з нотною літературою різних часів, що необхідно для всебічного розвитку музиканта взагалі та розвитку внутрішнього музичного слуху зокрема. Зважаючи на це, доречно констатувати актуальність звертання до проблематики методики читання нот з аркуша як частини комплексного становлення гітариста-професіонала.

Мета даної статті – надати суттєву аргументацію факту, що розвиток здатності гітариста читати нотний текст з аркуша – один з базових чинників цілісного та всебічного розвитку майстерності гітариста-виконавця. Мета статті конкретизується завданнями:

- 1) розкрити визначення поняття «читання (нот) з аркуша»;
- 2) визначити методи навчання гітариста читанню з аркуша;

- 3) зазначити важливість вміння читати з аркуша для музично-естетичного розвитку гітариста.

Для кращого розуміння механізмів читання з аркуша можна представити пояснювальну, теоретичну модель, або ж структуру музично-виконавської діяльності з читання нот з аркуша:

- 1) графічний образ;
- 2) (для гітари) образ грифу;
- 3) звуковий образ;
- 4) емоційно-смысловий образ.

Дана теоретична модель дозволяє вдосконалювати навички читання з аркуша у поєднанні з загальним вихованням музичної культури виконавця. Особливо ж слід наголосити на останньому рівні, а саме: найвищий рівень читання з аркуша – рівень художнього образу. Якщо виконавець не відчуває емоційно-смыслову сторону музичного змісту, читання твору не відбувається. Цей код читання принципово іншого рівня. Усі названі рівні мають відношення до педагогіки читання. Ці рівні пов'язані з формуванням або засвоєнням зорових образів нотної графіки, образів простору грифу та ігрових рухів, також з аналізом звукових образів. Процес оволодіння навичками читання з аркуша можна, таким чином, розділити на два етапи:

- 1) читання без інструменту (внутрішньо-слухове читання);
- 2) читання за інструментом (читання-гра).

Найбільше ці етапи відповідають потребам самонавчання читання з аркуша або корекційній роботі, яка виправляє невірні навички читання нот. Перший етап розглядається як підготовчий відносно другого. Відтак, читання з аркуша – не лише компонент взаємодії педагога з учнем чи студентом, який опановує гру на гітарі, але також великий пласт самостійної роботи.

Читання нот з аркуша – «топос», у якому збирається найбільша кількість помилок музикантів, що навчаються, наприклад: елементарне дезорієнтування у типових ритмічних малюнках, ігнорування ключових знаків, потактне читання, неуважність до динамічних знаків, зневажання знаків агогіки [1, 3]. На цих проблемах наголошує і Е. Шарнассе, позаяк поряд з плеядою професійних виконавців-гітаристів з'являється великий прошарок любителів, які часто не знають нотної грамоти взагалі. Тому необхідно приділяти увагу вихованню виконавської культури та майстерності гри на гітарі, яка обов'язково включає читання нот з аркуша [6, 56].

Сьогодні багато критики спрямовано на метод розвитку ігрових навичок, який робить акцент на моториці. Метод, в основі якого лежить рухове запам'ятовування музики, отримав назву, відповідно, «рухового», на противагу іншому, який називають «слуховим». Вважається, що останній метод менш популярний, ніж «руховий». Якщо гра на слух ґрунтується на раніше сформова-

них, зафіксованих пам'яттю слухових образах, то в основі читання з аркуша лежить слухове уявлення, що виникає безпосередньо в процесі зорового сприйняття нотного тексту, тобто при перетворенні видимих нот у чутні звуки. Шлях до відтворення музикантом-інструменталістом нотного тексту такий: від зорового сприйняття через слухову сферу до моторики. Швидкість протікання всього процесу залежить від швидкості сприйняття нотного тексту, його усвідомлення, передачі в рухові центри мозку, які миттєво (незалежно від часу на прийняття рішення гітаристом) посилають «наказ» м'язовому апарату, після чого й здійснюється рух, що відтворює звучання. Успішність читання з аркуша залежить від тісної взаємодії між слуховими та руховими уявленнями, які отримують постійне «підкріплення» через читання нотного тексту. Якщо порівняти читання з аркуша музикантами, що мають високорозвинені слухові уявлення та міцний слухо-руховий зв'язок, з виконавцями із недостатньо розвиненими вищезазначеними якостями, то схеми їхніх виконавських процесів будуть різні. У перших провідну роль відіграє слуховий образ, який віддає наказ моториці, коригує її, налагоджує відповідну координацію між слухом і звучанням на інструменті, тобто схема така: зорове сприйняття – слух – моторика – звучання нотного тексту. У других же на перший план виступає не слуховий, а руховий фактор, а саме: зорове сприйняття – моторика – звучання нотного тексту – слух. Одну з ключових функцій тут відіграє розвиток внутрішнього слуху, який «розвивається природним шляхом у процесі правильно впорядкованої роботи над творами та етюдами, а також виконанням та слуханням музики» [2, 56].

Недарма Л. Соколова у кінці посібника для навчання читання з аркуша поміщає саме етюди. На її думку, до вивчення нотної грамоти та, відповідно, до розвитку у гітариста навичок читання з аркуша необхідно підходити «методично цілеспрямовано з вже попередньо закріпленими навичками елементарної гри на гітарі» [4, 31]. Велику кількість етюдів, п'єс зарубіжних композиторів, народних музичних творів, містить посібник Г. Фетисова для початківців-гітаристів [5]. Основна мета – тренування не лише моторики та методів звуковидобування на гітарі, а й читання з аркуша. На початковому етапі навчання читання з аркуша гітарист спочатку сприймає окремі ноти, а в подальшому – цілі музичні мотиви або фрази. З перших занять слід вводити знаки альтерації, спочатку випадкові, а потім і ключові. Техніка гри на гітарі формується переважно через програвання гамоподібних пасажів, арпеджіо, акордів. Необхідно концентрувати увагу на єдності зв'язку слуху й моторики, поступово накопичувати в пам'яті учня або студента типові формули, обороти гамоподібних пасажів, арпеджіо та, відповідно, акордів.

На початковому етапі важливо виховати навичку побіжно прочитувати елементи мелодій вгору та вниз. Педагог звертає увагу гітариста-початківця на певні закономірності аплікатури для обох рук, вчить його формувати типові аплікатурні формули. Уміння користуватися різними аплікатурними варіантами відіграє велике значення на перших заняттях з читання нот з аркуша. Читання нот по вертикалі має свої труднощі. Специфіка гітарного ладу, особливості звуковидобування на гітарі, а також тонкощі фактури не дозволяють починати читання з аркуша з вузьких інтервалів (терцій, секунд). Перш ніж вчити читати по вертикалі, педагогу слід провести попередню роботу – спочатку давати для читання з аркуша нотний текст по горизонталі, але за участю відкритих басових струн. Програючи безліч інтервальних варіантів по горизонталі й вертикалі, гітарист-початківець вільно та легко запам'ятовує їх запис на нотному стані разом із закономірностями гітарної фактури. Окремі моменти стосуються засвоєння навичок читання з аркуша акордів. Для першого читання педагог може, наприклад, запропонувати гітаристу розібрати тризвук у більш вузькому розташуванні з відкритими струнами. Увага учня (студента) при цьому направляється на праву руку. Ліва ж рука на початковому етапі приймає менш активну участь у грі. Щоб вільно читати акорди, необхідно впевнено знати розподіл нот на грифі, а також розташування інтервалів. Гітарист має пам'ятати про раціональний рух пальців лівої руки і не знімати їх, якщо вони входять у наступний акорд. Педагогу не рекомендується довго затримувати увагу виконавця на акордах у тісному розташуванні, позаяк слід поступово вводити акорди в більш широкому розташуванні. Акорди з чотирьох звуків рекомендовано починати читати зі знайомих початківцю тризвуків (в аплікатурному плані) з додаванням баса. При грі гам гітаристу можна давати й каденції в акордах, де засвоєння аплікатурних навичок значно вдосконалюється. Реакція на акорди розвивається за допомогою методики системи карток: на картку записується один з акордів, далі картка демонструється на кілька секунд учневі, й прибирається, після чого учень вже по пам'яті повинен виконати даний акорд.

На перших порах підвищена увага звертається й на ритмічну структуру розучуваних творів. Звертаючись до ритмічної організації виконання музичних творів гітаристом під час читання нот з листа, потрібно зазначити, що перші музичні твори, вибрані для читання, мають містити однакові тривалості. Мета підбору саме таких творів – не відволікати багато уваги гітариста-виконавця від виконавської техніки на ритмічну частину. На початковому етапі виконання необхідно супроводжувати розбір нот та гру рахунком вголос. Він створює необхідне смислове навантаження для

учня чи студента, вказуючи де сильна доля, а де – слабка. Коли учень використовує рахунок під час гри, він тим самим намагається запам'ятовувати той ритм, який утворюється завдяки рівному рахунку. Амплітуда рухів повинна відповідати виконуваним тривалостям, а не скорочувати чи подовжувати їх. Граючи ритмічно, гітарист навчається встигати робити переходи з позиції в позицію, від акорду до акорду в лівій руці, а також від струни до струни. Темп у творі необхідно брати, виходячи зі зручності виконання в ньому складних місць: інакше відбувається уповільнення, зупинки або технічні складності виконання в епізодах п'єс, які сприймаються з труднощами. Серед вправ, що розвивають навичку швидкого читання нот з аркуша, виділяються ті, що базуються на так званому «фотографуванні». Учень протягом декількох секунд переглядає мотив або фразу, які він має запам'ятати, проаналізувати й зіграти. Після цього цей фрагмент нотного тексту закривається від учня. Граючи цей фрагмент, учень читає й запам'ятовує вже наступний – і так до кінця твору.

Під час виконання цілого твору, який на початку грається з невеликими зупинками, час демонстрації учневі фрагменту, який необхідно запам'ятати, поступово скорочується. Протягом першого року навчання нотний текст, за допомогою якого формується навичка читання нот з аркуша повинен служити загальному розвитку учня. Тобто, твори, за допомогою яких виховується читання з аркуша, допомагають у формуванні елементарних виконавських навичок гітариста. В подальшому навчанні репертуар ускладнюється згідно зі зростаючими вимогами до майстерності гітариста. Знання різних стилів, а також уміння схоплювати нові музичні форми – два основні елементи, які сприяють вдосконаленню майстерності читання нот з аркуша. Підбір нотного матеріалу підпорядковується двосторонній задачі: забезпечення широкої начитаності музиканта-гітариста й розвитку динамічного музичного мислення. Читання нот з аркуша, відтак, являє собою реалізацію на інструменті звукового образу. Поступовий розвиток цих навичок ускладнюється, а саме: коли виконавець вміє «передбачати» (передбачити) виконуваний текст, тобто вміти грати один фрагмент і одночасно дивитися на інший. Можливість такого «передбачення» нотного тексту залежить, перш за все, від обсягу й стійкості зорової, слухової та рухової пам'яті, а також від уміння сприймати текст структурно. Важливими складовими навички читання нот з аркуша тому виявляються:

- 1) техніка швидкого читання нотного запису;
- 2) вміння швидкого вибору раціональної аплікатури й вільного орієнтування на грифі гітари.

Кращі результати в навчанні досягаються тоді, коли формування навички читання з аркуша

починається з перших днів навчання гри на інструменті, перед тим, як встигне закріпитися навичка розбору твору «окремими складами». Читання нот з аркуша пов'язано, таким чином, з комплексом музичних завдань, таких як, розвиток внутрішнього слуху, розкриття художнього змісту твору, вміння мислити великими музичними фразами, вільне орієнтування в метроритмічній структурі, гармонії й фактурі музичного твору. Але навичка вільного читання виникає лише внаслідок цілеспрямованого педагогічного впливу на основі ретельно розробленої методики.

Отож, були виконані усі поставлені на початку дослідження завдання, а саме: розкрито визначення поняття «читання (нот) з аркуша»; визначено основні методи навчання гітариста читанню з аркуша і зазначено важливість вміння читати з аркуша для музично-естетичного розвитку гітариста. При постійних заняттях та тренуваннях читання нотного тексту з аркуша у гітариста-виконавця виробляється певна рухова установка на нотний текст, тобто гітаристу при розвинених

навичках читання з аркуша достатньо уважно візуально вивчити незнайомий матеріал, навіть без інструменту, щоб створити у своїй свідомості образ ігрових дій в узагальненій формі.

На занятті зі спеціальності педагог має часто грати своєму учню чи студенту етюди, п'єси з програми. При цьому виконавцю, що опановує майстерність гри на гітарі, слід стежити за нотами, позаяк це розвиває внутрішній слух. Ретельний підбір нотної програми має величезне значення при читанні з аркуша на початковому етапі, коли учень запам'ятовує різні види музичних конструкцій. Читання нот з аркуша формує необхідні якості для гри на гітарі; реакція апарату на нотний текст сприяє розвитку техніки, аплікатурних навичок, вільному орієнтуванню на грифі гітари. Необхідно поступово виховувати у гітариста-виконавця потребу та бажання вивчати нові твори, прищеплювати йому любов до ознайомлення з музичною літературою для гітари – це основний фактор музично-естетичного виховання гітариста.

Список використаних джерел

1. Камаева Т., Камаев А. Чтение с листа на уроках фортепиано: игровой курс. – М.: Классика –XXI, 2006. – 95 с.
2. Михайленко Н. П. Методика преподавания игры на шестиструнной гитаре. – К.: Книга, 2003. – 48 с.
3. Нарожна М. О. Читання нот з аркуша як складник комплексного розвитку учня-піаніста // Проблеми інструментального виконавства в умовах сучасної мистецької освіти: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару з Міжнародною участю. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – С. 56–60.
4. Соколова Л. В. Чтение нот. Пособие для начинающих (шестиструнная гитара). – СПб.: Композитор – Санкт-Петербург, 1996. – 34 с.
5. Фетисов Г. А. Первые шаги гитариста. Тетрадь 1. Учебное пособие. – М.: Изд. В. Катанский, 2002. – 56 с.
6. Шарнассе Э. Шестиструнная гитара: от истоков до наших дней. – М.: Музыка, 1991. – 87 с.

References

1. Fetisov G. A. (2002). *Pervyye shagi gitarista. Tetrady 1. Uchebnoye posobie* [The first steps of the guitarist. Textbook 1. Tutorial]. Moscow, Izd. V. Katanskiy.
2. Kamaeva T., Kamaev A. (2006). *Chтение s lista na urokah fortepiانو: igrovoy kurs* [Prima vista in piano lessons: gameplay]. Moscow, Klassik-XXI.
3. Mihaylenko N. P. (2003). *Metodika prepodavaniya igry na shestistrunnoy gitare* [Method of teaching the game on a six-string guitar]. Kyiv, Kniga.
4. Narozhna M. O. (2015). *Chitannya not z arkusha yak skladnik kompleksnogo rozvitku uchnya-pianista* [Prima vista as a component of a comprehensive student pianist development]. Problemy instrumental'nogo vikonavstva v umovah suchasnoyi mistetskoyi osviti: materyali Vseukrayins'kogo naukovopraktichnogo seminaru z Mizhnarodnoyu uchastyu, 56–60.
5. Sokolova L. V. (1996). *Chтение нот. Pособие dlya nachinayuschih (shestistrunnaya gitara)* [Prima vista. Beginner's Guide (six-string guitar)]. St. Petersburg, Kompozitor-Sankt-Peterburg.
6. Sharnasse E. (1991). *Shestistrunnaya gitara: ot istokov do nashih dney* [Six-string guitar: from the beginnings to our days]. Moscow, Muzyika.

Сологуб В. Д. Развитие навыков чтения нот с листа у гитариста

В статье рассматриваются педагогические аспекты воспитания мастерства игры на гитаре, а именно: развитие навыка чтения нотного текста с листа. Этот навык – один из ключевых, а его формирование – один из первых этапов комплексного музыкального образования, который касается также сферы эстетического. Чтение нот с листа рядом с разбором музыкального произведения (фразы или мотива как части произведения) выступает фактором формирования внутреннего слуха, аналитического мышления гитариста, художественного музыкального образа, а также опирается на память – слуховую и моторную. Важно, что развитие навыка техники чтения с листа у гитариста-исполнителя является результатом целенаправленного педагогического воздействия, а также применения конкретных дидактических методик.

Ключевые слова: шестиструнная гитара, чтение с листа, игра на гитаре, развитие исполнительского мастерства, гитарист-исполнитель, музыкальная дидактика.